

УКРАЇНСЬКА ОСНОВА ЛЕМКІВСЬКОГО ВЕСІЛЬНОГО ОБРЯДУ В ЙОГО ЛОКАЛЬНО-РЕГІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТАХ (ВЛАСНЕ ВЕСІЛЛЯ)

Саварин Т.В., Павлишин Г.Я.

Тернопільський державний медичний університет
імені І.Я. Горбачевського МОЗ України

Розглянуто лемківські весільні обряди, простежено їх українську основу. Лемківська весільна обрядовість, ця невід'ємна частина загальноукраїнського обрядопісенного фонду, має і свої специфічні особливості, зумовлені близьким сусідством лемків з поляками та словаками. Закономірно, що ці особливості найкраще виявляються при порівнянні лемківської весільної обрядовості з аналогічною обрядопісенною традицією західних слов'ян. Аналогії окремих елементів більше простежуються у весільній обрядовості українців Східної Словаччини і словаків, набагато менше збіжностей у лемківсько-польському суміжжі. Лемківський варіант українського весілля, зберігши багато архаїчних форм і елементів, характеризується появою деяких відмінностей, що відображають постійні етнокультурні контакти лемків із сусідніми народами.

Ключові слова: весільні обрядові пісні, обряд, весілля, архаїчний, регіональний, етнокультура.

Постановка проблеми. Внаслідок історичних змін після Другої світової війни етнографічна територія розселення лемків залишалася поділеною між трьома державами. З погляду географічного положення і своєрідного історичного розвитку як Пряшівщина, так і галицька Лемківщина вже у зв'язку з їхнім оточенням з фольклорного й етнографічного боків для дослідника належать до найцікавіших областей. Тому територіальні межі нашого дослідження охоплюють лемківський етнокультурний масив в багатонаціональному контактному стикуванні населення Карпат. З цього погляду особливо важливими для аналізу є Східна Словаччина (і словаки, і українці), Закарпаття, гірська частина південної Польщі і галицька Лемківщина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши у хронологічній послідовності історіографію досліджуваної проблеми, акцентуємо на тому, що лемківська весільна обрядовість і пісенність досі не була об'єктом дослідження як одноцілий етнокультурний комплекс у міжетнічному середовищі. Спостерігається нерівномірність досліджень польської та словацької території Лемківщини. Утім потрібно зазначити, що довготривалий процес вивчення фольклору лемків представлений насамперед працями емпіричного змісту з принагідними теоретичними міркуваннями і висновками, зокрема в працях Ф. Вовка [1], Ф. Колесси [3], В. Гошовського [2], М. Сивицького [5], М. Мушинки [4] та ін. Тому й досі немає комплексної праці, у якій було б усебічно досліджено весільні обрядові пісні (та й інші жанри) українських лемків у контексті їх міжетнічних зв'язків із сусідніми західнослов'янськими народами. У наш час зацікавлення лемківським весільним фольклором триває. Свідченням цього є праці сучасних дослідників, як в Україні, так і в сусідніх Словаччині та Польщі: «Лемківське Весілля» Івана Мадзика і Владека Максимовича (Krynica, 2002); «Народні співанки, музика і танці русинів виходної Словачки» Івана Чижмара (Svidnik, 2006); «Народні танці українців Карпат» Романа Гарасимчука (Львів, 2008).

Фольклор Лемківщини, безперечно, є складовою частиною українського фольклору, але оскільки його розвиток проходив тривалий час ізольовано від загальноукраїнського розвитку, він має деякі

специфічні відмінності, які випливають з відмінних історичних, соціальних і політичних умов.

Багато загальноукраїнських елементів, яких немає у західних слов'ян, знаходимо у весільній обрядовості лемків. Взагалі, весілля – це обряд сімейно-побутового циклу, який найповнішою мірою захочав у собі найстародавніші елементи української народної творчості.

У кожній місцевості лемківського краю весілля мало свої особливості, які в деталях значно відрізняються. У цілому весільну обрядовість Лемківщини, як і всіх слов'янських народів, можна поділити на три частини: 1) довесільні обряди, 2) весілля, 3) післявесільні обряди.

Головною метою нашої роботи є розглянути і проаналізувати найцікавіші етапи лемківського весілля у контактному суміжжі зі словацько-польським оточенням регіону, а саме: обряд зустрічі молодих після шлюбу в домі молодого і молодого, післяшлюбну гостину, обряд переходу молоді в сім'ю чоловіка, обряд одягання жіночого чепця, обряд вмивання молоді, перезву та ін.

Виклад основного матеріалу. Існують різноманітні ритуали, пов'язані із зустріччю молодих після шлюбу, як в домі молоді, так і в домі молодого. В західних і східних слов'ян батьки зустрічали молодих, як правило, хлібом і сіллю. У поляків і словаків ритуальними діями супроводжувалась і зустріч молодих після шлюбу в домі нареченої (стукіт у ворота і пісні перед замкнутими дверима, ритуальний діалог, викуп, вручення хліба і солі та ін.) [14, с. 12]. Цікаво, що подібні обряди існували в лемків, що проживають на території Східної Словаччини та Польщі. В селі Гаврянець Свидницького округу староста повинен був відгадати загадки, щоб весільний поїзд впустили до хати. Замикали двері перед молодятами і в селі Старина Гуменського округу. Подекуди на галицькій Лемківщині наречену з дружкою пропускали в дім, а перед молодим та його гостями зачиняли двері.

У лемків Закарпаття, як і на більшості території України, молодят після шлюбу на порозі хати хлібом і сіллю зустрічала мати молоді, одягнена у вивернутий кожух [1, с. 130]. Таку неординарність серед лемків можна пояснити, очевидно, проживанням в різних країнах, близьким сусідством із західними слов'янами.

Страви на весільній гостині були усталені традицією, місцевими звичаями, але велику роль тут відігравали можливості родичів молодого і молодої. Молоді під час цілого весілля мали їсти зі спільної тарілки однією ложкою. Подібних звичаїв дотримувались і поляки. Молода пара їла на своєму весіллі всі страви з однієї тарілки, щоб ціле життя їсти спільний хліб. Їли однією ложкою, пили з однієї склянки, щоб все життя прожити в єдності [13, с. 170]. Споживання обрядових страв молодими, безумовно, належить до об'єднувальних обрядів і має символічний зміст. Це були звичаї імітативної магії. З однієї склянки пили молоді вже на заручинах на знак підтвердження того, що вони належать один одному. Цей звичай мав форму звичаєвого права.

Основною обрядовою стравою у лемків Східної Словаччини (Свидницький округ), а також багатьох інших регіонів, був «гіркий сир» [7, № 6, с. 23]. Попри традиційні святкові страви, що подавали гостям на весіллі, молодій парі готували спеціальну обрядову страву – кашу. Ця традиція своїм корінням сягала глибокої давнини і була поширена в багатьох слов'янських народів. У лемків поширена каша з рису, яку готували на молоці.

Своєрідною весільною стравою галицької Лемківщини є сос – «це варена мука на росолі, і порізане в ній м'ясо» [2, с. 33]. Не обходилось жодне лемківське весілля і без капусти.

Мабуть, при жодній страві на лемківському весіллі не співали так багато жартівливих пісень, як при капусті. Тут маємо ту закономірність, що при трапезних піснях на весіллі, на хрестинах та інших родинних обрядах співають, як правило, жартівливі, гумористичні пісні. Бо саме така атмосфера найсприятливіша для сприймання їжі. Тому навіть, якщо капуста була якнайкращої якості, а кухарка найвищої кваліфікації, то передражнювання все одно мали б місце задля створення комічного, гумористичного ефекту.

Під кінець обіду молода обходила столи, цілуючи кожного гостя зі своєї рідні, і одержувала від нього у фартух невеличку кількість грошей. В окремих місцевостях галицької Лемківщини існував звичай після гостини в домі молодої відправлятися до корчми на танці [6, № 50, с. 10]. Цікаво, що гостина після шлюбу в корчмі поширена і серед поляків. На польському весіллі гості забавлялися у корчмі до тих пір, поки не приходив батько нареченої і запрошував всіх гостей до себе [14, с. 119].

Надзвичайною емоційністю, ліричністю відзначалися прощання молодої з рідною домівкою і проводи її в дім чоловіка. Цей обряд супроводжувався багатьма жалібними, журливими піснями:

Будеш ти, мамічко, горенько плакала,
Як ти буде една лижка зоставала.
Зстане ті лижка і в полю робота,
Заплачеш, мамічко, як бідна сирота [2, с. 36].

Не менш урочисто, як перед шлюбом, батьки благословляли молоду перед від'їздом у дім чоловіка. Демонстративно-символічні обряди прощання нареченої з рідним домом у лемків мали виразний напутньо-виховний характер.

Окрему смислову групу дій становить обряд зустрічі невістки в домі чоловіка, який був пов'язаний з оберіганням житла, із входженням

«чужої» і приєднанням її до нового сімейного вогнища. Засоби вираження цих двох смислових значень мали локальну специфіку в лемківському етнографічному регіоні. На Горличчині галицької Лемківщини, зустрівши невістку у повернутому кожусі, свекруха накривала її ним і так вела до хати, бо «шерсть відстрашує від невістки біду» [6, № 12, с. 11].

У весільному ритуалі слов'янських народів в неоднаковій мірі і різних формах збереглися обряди і обрядові дії, пов'язані зі старовинним культом домашніх, родових покровителів, духів предків [13, с. 231]. За народним уявленням, родові предки неприхильно ставились, коли до роду приймали «чужака», так як і коли хтось покидав свій рід. Саме тому відхід дівчини зі свого роду і перехід до роду чоловіка супроводжувався урочистими обрядами, які мали задобрити і схилити на свій бік домашніх предків. Згідно з давніми слов'янськими віруваннями, зогнен дїм мав охоронні місця, куди не могли проникнути злі демонські сили. Звідси і походять обряди вшанування домашнього вогнища (печі), порогу і стола. Словацький дослідник І. Коморовський відносить їх до групи обрядів переходу [13, с. 237].

В українських поселеннях Пряшівщини молода з хлібом на голові входила в хату, випускаючи на порозі яйце із запаски, «жеби легко дітей родила» [10, с. 325]. Подібний звичай трапляється і у словаків цієї території [14, с. 278]. У супроводі матері невістка підходила до стола, тричі обходила його, цілуючи всі кути. Стіл, як правило, стояв на культовому місці (в куті), звідси і випливало сакральне значення стола і хліба, що на ньому лежав. Стіл був у широкому значенні слова домашнім вівтарем. Вшанування стола як культового місця було поширене на Східній Словаччині в українських і в змішаних словацько-українських етнічних територіях. Цікаво, що в інших регіонах Словаччини цей обряд не мав такого поширення. Привітавшись зі столом, молода йшла до печі, торкаючись її стін руками, спиною і грудьми. Заглянути у середину печі свекруха не дозволяла, оскільки це могло б спричинити її смерть [10, с. 325].

Церемонія зближення нареченої з родиною чоловіка, забезпечення прихильності з боку свекрів полягала у звичаї обдаровувати рідних молодого після приходу в хату. Подарунки свекрам були традиційними (хліб, сорочка, хустка, *балець* та ін.) з певними локальними відмінностями. У лемків мати молодої для обдаровування рідні чоловіка клала дочці у скриню *балець* – великий білий хліб. Молода в хаті молодого тричі обкручувалась з *балець* у руках, різала його на куски і дарувала своїй новій родині [6, № 51, с. 10]. В українців Свидницького округу (Східна Словаччина) *балець* випікали напівсирим, «жеби молодіця тлїсти діти мала; а як буде мала мала, та жеби не біли сохи». Крім цього обрядового хліба, молодіця брала з собою ще один – *привікәнець*, яким обдаровувала родину молодого аж на третій день свого перебування [7, № 6, с. 23].

Наступним важливим моментом весілля було одягання жіночого чепця молодій. У більшості місцевостях Лемківщини вінок (*парту* в лемків Пряшівщини) молодій здіймав дружба, часто своїм весільним знаком – *топірцем* чи *шаблею*, що

характерно для словаків, і, поторгувавшись, іноді продавав молодому. Молода, як правило, в цей час сиділа у молодого на колінах (схід галицької Лемківщини, Польща) чи на відрі з водою, вкритим подушкою (захід галицької Лемківщини, українці Східної Словаччини). За народними уявленнями, вода символізувала здоров'я, а подушка – м'якість, «щоб невістка була така м'яка свекрусі, як подушка» [11, с. 153]. Під час виконання цього обряду галицькі лемки співали багато пісень, пов'язаних з вінком і його втратою.

В описах лемківського весілля на Пряшівщині на позначення вінка молоді подекуди виступає *пάρта*. Це підтверджується багатьма обрядовими піснями:

Пάρта м'оя, п'арта,
П'арта пер'ова,
Вч'єра б'їла м'оя,
Гн'єска дружб'ова. [5, с. 106].

Наступним обрядовим елементом весільної застави у лемків був *танець молоді*. Музиканти грали, а всі весільні гості, починаючи від дружби, були зобов'язані перетанцювати з молодію та заплатити їй за танець. Останнім платив за танець молодий, підтверджуючи цим своє безперечне право на молоді. Зібрана плата вважалась додатком до її приданого. Звичай платного танцю з молодіцею поширений і серед словаків [14, с. 280]. Цей обряд знаменував перехід нареченої до громади заміжніх жінок, був проявом відлучення її від молоді і приданням до гурту молодіць [13, с. 226].

З виконанням весільних ритуалів у слов'янських народів з'єднувався акт ритуального очищення: своєрідне посвячення і благословення молодих водою. Часто цей обряд поєднувався з приносом води вранці після шлюбної ночі, що було першим завданням невістки. Однак інколи він відбувався вже після очіпин. Ця обрядовість до початку ХХ ст. збереглась на території всієї України у більш чи менш вираженій формі, а в Карпатах набула особливого розповсюдження [1, с. 136]. Досліджуючи весільну звичаєвість лемківського краю, майже у кожному селі можна зустрітися з різновидами цього обряду. Молоді у супроводі музикантів і весільних гостей йшли до річки чи потоку.

У деяких місцевостях дружба зачіпав весільні вінки на *топірець (чекан)* і занурював їх у воду, якою потім вмивалися молоді в присутності сватів і свашок. Після того, повернувшись додому з повним відром води, молода кропила нею хату і всі присадибні будівлі, щоб стосунки між нею і новим господарством завжди були чисті. Воду, що залишилась, молода виливала на присутніх гостей [4, с. 100].

Після обрядового вмивання молоді мати молодого відправляла в хату батьків невістки посла з повідомленням про успішне завершення цього обряду і запрошенням до себе в гості. Ця звичаєвість традиційно в Україні називалась *перезвою*. В окремих регіонах, зокрема у лемків, з матір'ю везли придане, тому всіх, хто їхав до молодого, називали *приданами*. Подекуди в українців Східної Словаччини гостину в домі молодого для родичів молоді називали *пропої*.

Традиційно на всій території України зустрічати гостей виходила *фальшива наречена* – часто переодягнений дружба чи старша жінка.

Після довгих вмовлянь показати справжню молодіцю на зустріч виходили молоді й господарі з хлібом і сіллю і запрошували всіх до хати. Після невеличкої гостини, як правило, відбувалося обдаровування молодих. Своєрідно обдаровувала молодих родина молоді в українців Пряшівщини. Жінки у батьківському домі молоді виготовляли спеціальний *д'арник (жуділь)*. Це була ялинка з двома рядами відрізаних галузок із загостреними кінцями та загостреним верхнім стрижнем. У деяких селах Спишу *д'арник* представляв собою жердину з чотирма схрещеними дощечками, на кінцях яких знаходились загострені вертикальні палички [10, с. 331]. На галузки, як правило, затикали яблука з грошима, свічки, горіхи. Кожна жінка зав'язувала на *д'арник* свій подарунок для молоді: намисто, полотно, хустини і т.д. Обвішаний *жуділь* несли в дім молодого. Цікаво, що звичай *д'арника* поширений в багатьох словацьких областях, але під такою назвою зустрічається лише на словацько-українських етнічних територіях (наприклад, район Спишу). Відмінність полягала в тому, що в українців *д'арник* – подарунок родичів молоді, а в словаків – родичів молодого [13, с. 242].

Завершальним етапом весілля у лемків був розподіл весільного короваю і частування ним гостей, а також прощальна промова маршалка (старости), у якій він дякував за гостину та бажав молодим, щоб їх життя протікало в злагоді, щасті і любові.

Висновки і пропозиції. Розглянувши окремі елементи весільної обрядовості лемків у контактному суміжжі зі словацько-польським оточенням регіону, можна з впевненістю стверджувати, що основна обрядово-ритуальна, етнонаціональна, етико-естетична концепція лемківського весілля є генетично єдиною для етнозвичаєвої традиції всієї етнічної території України. Своєрідністю весілля лемківської етнографічної зони є автентичність назви весільного обрядового хліба (*привик'анець, стільник, балець*), збереження групи очисних обрядів, насамперед обрядове вмивання молодих біля води, малохарактерність звичаю комори та ряд інших. Разом з тим наслідком відмінних історичних, політичних та соціальних умов регіону, міжетнічним стикуванням можна вважати наявність певних особливостей лемківського весілля, які простежуються в аналогіях його окремих елементів із весільною обрядовістю західних слов'ян. Так, для всіх регіонів Лемківщини характерний обряд «фальшивої молоді» перед шлюбом і після шлюбу в домі молоді, що зближує лемківське весілля з весіллям поляків і словаків. Стимування від їжі молоді (молодих) під час спільного посаду трапляється на Закарпатті, а також у західних слов'ян. Як і у лемків, у словаків простежуємо збереження ритуальних танців (платний танець з молодію), подекуди навіть з однаковою назвою; вживання ритуальних весільних страв, властиве також полякам – сиру, меду, весільного печива. Такі аналогії особливо помітні серед українського населення Східної Словаччини і словаків, що проживають на суміжних територіях, наприклад, звичай *д'арника* при обдаровуванні молоді. Менше подібних збігів помічаємо у весільній обрядовості лемківсько-польського суміжжя.

Список літератури:

1. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні / В. К. Борисенко. – К., 1988. – 189 с.
2. Бугера І. Весілля на Лемківщині / І. Бугера. – Львів, 1936. – 61 с.
3. Головацький Я. Народные песни Галицкой и Угорской Руси / Я. Головацкий. – Т. IV. – М., 1878. – 482 с.
4. Гривна В. Народні звичаї Маковиці / В. Гривна. – Пряшів, 1973. – 164 с.
5. З глибини віків: Антологія усної народної творчості українців Східної Словаччини / Склад М. Мушинка. – Пряшів, 1967. – 396 с.
6. Дзіндзьо М. В. Розділю на весілля / М. В. Дзіндзьо // Наше слово. – Варшава, 1970. – № 36-52, 1971. – № 1-18. – С. 10-12.
7. Іде свадьба здоли. Народне весілля з села Гаврянець (Розповідь Ганни Щерби, записав М. Гиряк) // Дружно вперед. – Пряшів, 1972. – № 2-10. – Р. XXII. – С. 22-23.
8. Красовський І. Хто ми, лемки... / І. Красовський, Д. Солинко – Львів, 1991. – 48 с.
9. Красовський І. Народне лемківське весілля / І. Красовський // Наше життя. – 1995. – № 6-8. – С. 10-12.
10. Мушинка М. Духовна культура південної Лемківщини / М. Мушинка // Збірник Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 206. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1988. – Т. 2. – С. 314-336.
11. Сивицький М. Духовна культура північної Лемківщини / М. Сивицький // Збірник Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 206. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1988 – Т. 2. – С. 137-157.
12. Fischer F. Lud polski / F. Fischer – Lwow, 1926. – 235 s.
13. Komorowsky J. Tradična svadba v Slovanov / J. Komorowsky. – Bratislava, 1976. – 308 s.
14. Slovenské svadby / Zostavil M. Leščák. – Bratislava, 1996. – 307 s.

Саварин Т.В., Павлышин Г.Я.

Тернопольский государственный медицинский университет
имени И.Я. Горбачевского МОЗ Украины

УКРАИНСКАЯ ОСНОВА ЛЕМКОВСКОГО СВАДЕБНОГО ОБРЯДА В ЕГО ЛОКАЛЬНО-РЕГИОНАЛЬНЫХ ВАРИАНТАХ (СОБСТВЕННАЯ СВАДЬБА)

Аннотация

Рассмотрено лемковские свадебные обряды, прослежено их украинскую основу. Лемковская свадебная обрядность, эта неотъемлемая часть общеукраинского обрядопесенного фонда, имеет и свои специфические особенности, предопределенные близким соседством лемков с поляками и словаками. Закономерно, что эти особенности лучше всего оказываются при сравнении лемковской свадебной обрядности с аналогичной обрядопесенной традицией западных славян. Аналогии отдельных элементов больше прослеживаются в свадебной обрядности украинцев Восточной Словакии и словаков, намного меньше схожеств в лемковско-польской смежности. Лемковский вариант украинской свадьбы, сохранив много архаичных форм и элементов, характеризуется появлением некоторых отличий, которые обусловлены постоянными этнокультурными контактами лемков с соседними народами.

Ключевые слова: свадебные обрядовые песни, обряд, свадьба, архаический, региональный, этнокультура.

Savaryn T.V., Pavlyshyn H.Ya.

I. Horbachevsky Ternopil State Medical University
of Public Health of Ukraine

THE UKRAINIAN ORIGIN OF LEMKIV WEDDING CEREMONY IN ITS LOCAL AND REGIONAL VARIANTS (THE WEDDING PROPER)

Summary

Lemkiv wedding ritual songs and their Ukrainian origin are analysed in this article. Lemkiv wedding ceremony is an integral part of all-Ukrainian songs fund and it has its specific peculiarities caused by Lemkiv dwelling in the vicinity to poles and slovaks. These peculiarities are accordingly better revealed while comparing Lemkiv wedding ritual songs with the Western Slavs songs tradition. Individual elements analogies of wedding ritualism are marked among the population of the Eastern Slovakia and among the Slovaks in general. Less coincidences are found in Lemkiv-Polish contiguity. Lemkiv variant of Ukrainian wedding, kept a lot of archaic forms and elements, is characterized by the appearance of some differences that reflect constant traditional ethnocultural contacts of Lemkos with neighbouring nations.

Keywords: wedding ritual songs, ceremony, wedding, archaic, regional, ethnoculture.